

REALİZM ve ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA İRAN-İSRAİL NÜKLEER GÜÇ REKABETİ*

Mehmet Osman ÇATI¹
Sem ÇAMLIDAĞ²

ÖZET

Egemen devlet olgusunu temel alan Uluslararası İlişkiler teorilerinden Realizm, devletlerin varlıklarını korumak ve güvenliklerini sağlamak adına güç elde etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Uluslararası sistemi değiştiren İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi olaylar ve gelişen teknoloji ile birlikte nükleer güç, devletlerin edinmek istedikleri güç türü olarak karşımıza çıkmıştır. Bu değişimler uluslararası hukuku da etkilemiştir. Bu düzlemde devletler uluslararası hukuk kurumlarının oluşturulması için adımlar atarak nükleer silahların kısıtlanmasına yönelik kurumlar oluşturmuş ve antlaşmalar yapmıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması buna örnek oluşturmaktadır. Fakat bu adımlar atılsa da nükleer silahlanmanın önlenmesinden ziyade uluslararası sistemde yer alan başat devletlerin çıkarları doğrultusundaki kararlar etkili olmuştur. Çatışmanın şiddetli olduğu ve devletlerin var olan sorunları çözme aşamasına geçemediği bölgeler, güç mücadelelerine ve bölgesel hakimiyet kurma yolunda keskin rekabetlere sahne olabilmektedir. Bu doğrultuda devletler kendi güvenliklerini arttırmak ve bölgesel üstünlük sağlamak için nükleer silah elde etme girişimlerinde bulunmaktadır. Orta Doğu'da bulunan İran ve İsrail'in iki egemen devlet olarak nükleer güç rekabeti içerisinde olması bu girişimlere örnek oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, uluslararası sistemin başat aktörlerinin İran ve İsrail'e eşit yaklaşmadığını ve uluslararası hukuk kurallarının farklı uygulandığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda egemenlik, ulus-devlet kavramlarının kırılğan bölgeye yansımaları ile birlikte uluslararası hukuk kararları

* Bu çalışmada yazarlar Sem ÇAMLIDAĞ'ın, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman ÇATI'nın akademik danışmanlığında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 2021 yılında tamamladığı "Egemenlik Kavramının Güce Yansımaları ve Uluslararası Hukuk Işığında İran-İsrail Nükleer Güç Rekabeti" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanmışlardır.

¹ Mehmet Osman Çatı, Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, osmancati@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1606-9427, (Sorumlu Yazar).

² Sem Çamlıdağ, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Doktora Öğrencisi, sm_cmlidg.91@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6284-2495.

alınır ve uygulanırken doğal hukukun nasıl arka planda kaldığı analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Realizm, Uluslararası Hukuk, Nükleer Güç, İsrail-İran Nükleer Rekabeti, Egemenlik

IRAN-ISRAEL NUCLEAR POWER RIVALRY in the CONTEXT of REALISM and INTERNATIONAL LAW

ABSTRACT

Realism, one of the International Relations theories based on the sovereign state, emphasizes that states should attain power to ensure their survival and safeguard their security. The events like the World War II and Cold War coupled with the scientific and technological advances that changed the international system made nuclear power one of the types of power that states became keenly interested in. These changes also affected international law since states formed institutions and concluded treaties for the restriction of nuclear weapons. The International Atomic Energy Agency and the Nuclear Non-Proliferation Treaty are examples of this. However, in this endeavour, interests of the dominant states were given priority rather than the realization of nuclear disarmament and the prohibition of nuclear weapons. Regions where conflicts are severe and states are unable to resolve their existing problems can become the scenes of power struggles and fierce competition for regional domination. In this direction, states attempt to acquire nuclear weapons in order to increase their own security and establish regional superiority. The fact that Iran and Israel, located in the Middle East, are in nuclear competition as two sovereign states is an example of this attempt. In this context, the main purpose of this study is to demonstrate that the dominant actors of the international system, especially the United States of America, do not approach Iran and Israel equally and that the rules of the international law are applied to them differently. Thus, the reflection of the concepts of sovereignty and nation-state in the Middle East as a fragile region and how natural law remains in the background while decisions of international law are taken and implemented are investigated in this study.

Key Words: Realism, International Law, Nuclear Power, Israel-Iran Nuclear Rivalry, Sovereignty,

1. GİRİŞ

Orta Doğu'nun iki önemli devleti olan İsrail ve İran egemenliklerini kullanarak nükleer güç sahibi olmak üzere programlar geliştirmişlerdir. Her iki ülke de bölgesel üstünlük iddiasına sahiptir ve bu yolda rekabet içerisindedir. Bu çalışma, İsrail ve İran arasındaki nükleer rekabeti Uluslararası İlişkiler yazınında önemli bir yer tutmaya devam eden Realizm kuramının güç kavramları ile birlikte uluslararası

hukuk açısından ele almaktadır. Bu çalışmaya göre her iki ülkenin de nükleer programı devletlerin egemenliğini sınırlayıcı niteliğe sahip uluslararası hukuka aykırılıklar içermektedir. Ancak, İsrail nükleer güç olma hedefini gerçekleştirir ve sürdürürken uluslararası toplum engelleme ve yaptırımlarıyla karşılaşmazken, İran ise yaptırımlara uğramıştır. Bunun nedeni başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere güce dayalı uluslararası sistemin başat aktörlerinin iki ülkeye yönelik farklı tutumları ve uluslararası sistemin bir ürünü olan uluslararası hukukun kurallarının bu iki ülkeye eşit bir şekilde uygulanmamasıdır.

Uluslararası İlişkiler kuramlarından Realizm devleti ana aktör olarak kabul etmekte ve davranışlarını açıklamaya çalışmaktadır (Dunne and Schmidt, 2014: 107). İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen Realizm daha sonraki dönemde Yapısal Realizm ve Yeni-klasik Realizm gibi farklı kollara ayrılrsa da devlet temel bir aktör olmaya devam etmiştir (Lobell, Ripsman, ve Taliaferro, 2009: 13-28). Realizmin öngörülerine göre devletler anarşik bir ortam içerisinde güç ve güvenlik için rekabet içerisinde oldukları ve bir devletin kazancı bir başkasının kaybı olarak nitelendirilmektedir (Dunne ve Schmidt, 2014: 107).

İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan ve Soğuk Savaş'ın başlamasıyla önemi daha da artan nükleer güç, askeri gücün bir türüdür. Nükleer gücün uluslararası sistemin şekillenmesinde belirleyici öğelerden bir tanesi olmasıyla birlikte, uluslararası hukuk alanında belirli kararlar alınması gerekli görülmeye başlanmıştır. Buradan hareketle Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde girişimlerde bulunmuş ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) kurulmuştur. Bu kurumların düzenlemelerine ek olarak Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması 1968 yılında imzalanmıştır. Fakat atılan bu adımlar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ayrıcalıklı kalıcı üyelik örneğinde olduğu üzere uluslararası sistemdeki başat devletlerin kararları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş ortamında geliştirilen uluslararası hukuk da büyük güçlerin üstünlüğüne ve ayrıcalıklı konumuna dayalı uluslararası sistemin ürünü olarak şekillendirilmiştir (Hoffmann, 1961: 211). Uluslararası sistemin değişimi ve uluslararası hukukun bu durumu kırılganlığın hâkim olduğu bölgeleri daha fazla etkileyebilmektedir. Bu kırılganlığın yoğun yaşandığı Orta Doğu'da devletler, ulus-devlet, güç, rekabet gibi kavramları ön planda tutmaktadır. Orta Doğu'nun egemen devletleri arasında önemli bir konuma sahip olan İran ve İsrail arasındaki nükleer rekabet, çatışmanın yoğun olarak yaşandığı ve birçok kırılgan unsurun barındığı bölgenin Realist teorinin kavramlarını somut şekilde yansıtmaya ve uluslararası sistemdeki etkin devletlerin uluslararası

hukuk kurallarını oluştururken eşit şekilde yaklaşmadığına örnek oluşturmaktadır.

Bu çalışmada niteliği itibarıyla bir milli güvenlik unsuru olarak gizlilik içeren nükleer rekabet konusu ele alındığından, alandaki çoğu çalışmanın yazarları gibi orijinal kaynaklara erişimde zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak, ülkelerin nükleer programlarının uluslararası ve bölgesel dengelere etkisi olduğundan bu alandaki faaliyetler farklı aktörler tarafından yakından takip edilmeye çalışılmakta bulgular paylaşılmaktadır. Aşağıda yer aldığı üzere, İsrail örneğinde Mordechai Vanunu, İran'da ise Alireza Jafarzadeh'nin kesin sayılabilecek kanıtları da içeren ifşaları da hem İsrail'in hem de İran'ın nükleer programları ile ilgili bilgileri uluslararası kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Bu çalışma da uluslararası basında çıkan haberler ile birlikte akademik çalışmalardan ve ilgili kuruluşların raporlarından yararlanarak orijinal kaynak kısıtlılığını aşmayı hedeflemiştir. Nitel araştırma yöntemini benimseyen ve metin analizine dayanan bu çalışma, alan yazını oluşturulan basılı kaynaklar ile birlikte internet kaynaklarından yararlanarak İsrail ve İran arasındaki nükleer rekabeti tarihsel bir yaklaşımla ve kuramsal ve kavramsal bir çerçevede ele almaktadır.

Bu çalışma İsrail ve İran'ın nükleer rekabetini Uluslararası İlişkiler teorilerinden Realizm ve uluslararası hukuk açısından ele alıyor olsa da aşağıda yer alan yazın taramasında yer alan örneklerde görüldüğü üzere farklı yaklaşımların da açıklayıcı olabileceğini kabul etmektedir. Örneğin, devletlerin kimliklerinin İran'da İslam Devrimi ile gelen dönüşüm örneğinde olduğu üzere değişebileceğini ve kimlik değişimi ile çıkarların yeniden tanımlanabileceğini öngören İnşacılık da açıklayıcı bir perspektif sunabilir ve bulguların karşılaştırılmasına olanak tanıyabilir (Wendt, 2013: 9-10). İran ve İsrail arasındaki nükleer rekabet uluslararası alanın ilgi çeken konuları arasındadır. Bundan dolayı birçok akademisyen ve yazar bu konuyu çeşitli açılardan incelemişlerdir. Bu çalışmalar altı ayrı başlık altında ele alınacak ve başlıca örnekler verilecektir:

1.1. Genel Olarak İsrail'in Nükleer Programını Ele Alan Çalışmalar

Mordechai Vanunu'nun İsrail'in gizli nükleer programının detaylarını İngiltere'de yayımlanmakta olan *Sunday Times* gazetesine 1986 yılında vererek açığa çıkarması sonrasında yazdıkları makalelerinde Avner Cohen ve Benjamin Frankel, İsrail'de hâkim olan "güvenliğin kutsallığı" kültürünün nükleer silahlar konusunda bir "gizlilik rejimi"ni mümkün kıldığına işaret etmektedir. Bu gizlilik rejimi altında İsrail'in nükleer programı ile ilgili kritik kararların küçük bir siyasetçi ve

teknokrat grubu tarafından alınmasını eleştiren Cohen ve Franklin, konunun İsrail kamuoyu tarafından tüm boyutlarıyla tartışılması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Cohen, 1987: 15-19). İlerleyen yıllarda İsrail'in nükleer programına odaklanan çalışmalarına devam eden Cohen, öncelikle bu programın İsrail devletinin kuruluşundan 1970'li yıllara kadar olan erken dönemindeki tarihsel gelişimini ulusal ve uluslararası boyutlarıyla incelemiş ve bu dönemde İsrail'in izlediği İbranice “*amimut*” deyiimiyle ifade edilen “nükleer opaklık” politikasının—diğer bir deyişle şeffaf olmayan nükleer politikanın—İsrail'in nükleer güç olmasını sağlarken diğer yandan başta ABD olmak üzere dünyanın geri kalanıyla yaşanan gerginlikleri azalttığını ifade etmiştir. (Cohen, 1998). Cohen diğer bir çalışmasında da nükleer opaklık politikasının demokrasi ile çelişmesini özellikle denetim ve hesap verme ilkeleri açısından ortaya koymuştur (Cohen, 2010). Hans Kristensen ve Robert Norris de çalışmalarında, İsrail'in sahip olduğu nükleer silahların yapısı ve çeşitliliği konusunda var olan belirsizliğe ve İsraili yetkililerin nükleer silahları Orta Doğu'ya getiren ilk devlet olmayacakları beyanlarına rağmen, İsrail'in nükleer silahlara sahip olduğu konusunda şüphe olmadığı ve bu silahları karadan, havadan veya nükleer kapasiteye sahip denizaltılardan hedef ülkelere gönderme kapasitesine ulaşmış olduğu sonucuna varmışlardır (Kristensen ve Norris, 2014: 97-115).

1.2. Genel Olarak İran'ın Nükleer Programına Odaklanan Çalışmalar

Mark Fitzpatrick, İran'ın nükleer silah edinmeye yönelik çabalarından çıkarılması gereken dersleri ortaya koymayı amaçladığı çalışmasında, Şah döneminde nükleer silahlara sahip olma isteğinin arkasında yatan nedenlerin arasında İranlılık gururu, teknolojik prestij edinme arzusu ve bölgesel liderlik hevesinin yer aldığını savunur. Fitzpatrick'a göre bu nedenler İslam Devrimi sonrasında da değişmemiş ancak rejimin hayatta kalması ve devrimin meşruiyetinin sağlanması yönündeki düşünceler de İran'daki “mollaları” bombanın gücünü aramaya sevk eden nedenler arasına girmiştir. Pakistan ve Kuzey Kore örneklerinden yola çıkan Fitzpatrick, İran'ın da nükleer bombaya sahip olmasının önlenemeyeceğini ancak geciktirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Fitzpatrick, 2006: 527-537). İran İslam Devrimi sonrasında oluşturulan rejimi baskıcı ve aşırı olarak nitelendiren Alireza Jafarzadeh'ye göre rejimin temel dış politika amacı, bu baskıcı ve radikal İslamcı yönetim anlayışını sadece Orta Doğu'ya değil dünyanın tümüne yaymaktır. İran'da Ayetullah Humeyni'nin öncülüğünde kurulan bu rejimin uluslararası terörizme sistematik olarak başvurmaktan

çekinmediğini ileri süren Jafarzadeh'ye göre nükleer silahlara sahip bir İran yepyeni bir nükleer terörizm türünün ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu nedenle İran'ın nükleer güç olması kesinlikle önlenmelidir. Ayrıca, Jafarzadeh, doğrudan askeri müdahale ve diplomasi seçenekleri yerine mensubu olduğu Halkın Mücahitleri Örgütü'ne verilecek destek ile İran'daki rejiminin devrilmesi gerektiğini savunmuştur (Jafarzadeh, 2008). Diğer yandan, İran'ın nükleer programını uluslararası hukuktaki düzenlemeler çerçevesinde ele alan Mehmet Dalar, bu programdan kaynaklanan sorunların ancak müzakereler yoluyla çözülebileceğini öngörmüştür (Dalar, 2008:270-303). Yapısal Realizm'in kurucularından Kenneth Waltz ise İran'ın nükleer güç olmasının engellenmesi yerine nükleer silah sahibi olmasının bölgesel ve uluslararası istikrarın artmasına yol açacağını savunmaktadır. İran'ın nükleer silahlara sahip olma isteğinden öte İsrail'in nükleer silahlarının yaşanan krizin başlıca nedeni olduğunu ifade eden Waltz'a göre İran nükleer eşiği aştığında caydırıcılık devreye gireceğinden, İran halkına zarar veren yaptırımlar kaldırılmalı ve iletişim kanalları açık tutulmalıdır (Waltz, 2012: 2-4).

Saira Khan da, nükleer silahların edinilmesine yönelik kararların alınmasında sürüncemede kalmış ihtilafların (protracted conflicts) belirleyici olduğunu vurguladığı çalışmada bölgesel rekabetlerin ötesinde İran ve ABD arasındaki düşmanca tutumun İran'ın nükleer silah edinmeye yönelik faaliyetlerinin temel nedeni olduğunu öne sürmektedir. Khan'a göre İran nükleer silah edinme isteğinden özellikle ABD ile var olan sürüncemede kalmış ihtilafları çözüme kavuşturulursa vazgeçecektir (Khan, 2010). Mahdi Muhammed Nia nükleer faaliyetlerine yönelik yaklaşımları dâhil olmak üzere İran dış politika davranışlarını devlet ile uluslararası analiz seviyelerinin etkileşiminin belirleyici olduğunu öngören Bütünsel İnşacılık (Holistic Constructivism) kuramı çerçevesinde ele almıştır. Nia'ya göre 1979 sonrası dönemde İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik tutumunu da içeren dış politika davranışları, İslam Devrimi ile devlet seviyesinde gerçekleşen kimlik değişimi ve uluslararası sistem kaynaklı baskıların etkileşimleri ile şekillenmiştir (Nia, 2011: 279-294). Murat Yeşiltaş ise, İran'ın nükleer politikasını İnşacılık kuramı çerçevesinde ele almış ve bu politikanın İran'ın devlet kimliğinin söylemsel bağlamı içerisine ne şekilde yerleştirildiğini açıklamaya çalışmıştır. Yeşiltaş'a göre, bağımsızlık, egemenlik, adalet, eşitlik, direniş ve İslam temelli söylemler bir taraftan İran devlet kimliğini şekillendirirken diğer taraftan da İran'ın hem iç hem de dış dünya ile ilişkilerindeki resmi söylemini meşrulaştırmaktadır (Yeşiltaş, 2014: 41-72). Son olarak, Murat Gül ve Emrah Karapınar, İran'ın nükleer programının ülke yöneticilerinin zaman zaman yaptıkları

açıklamaların aksine ekonomik avantajları içeren sivil boyutunun yanı sıra nükleer silah edinme yolunda bir isteği de yansıttığını ve bu yönüyle gerek Şah döneminde gerekse İslam Devrimi sonrası dönemde dış politikayı güçlendirme araçlarından bir tanesi olarak yürütüldüğünü savunmaktadır (Gül ve Karapınar, 2019: 70-92).

1.3. Genel Olarak İran'ın Nükleer Programını İsrail Açısından Ele Alan Çalışmalar

İran'ın nükleer silah edinme yolunda olduğu kabulünden yola çıkan Benjamin Greenblum, bu durumdan en fazla etkilenen ülkenin İsrail olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre İran'ın kısa vadede nükleer güç olmasını engellemek için İsrail'in önündeki tek uygun seçenek askeri güç kullanmak olacaktır. İsrail'in gerçekleştireceği önleyici bir saldırının uluslararası hukuka aykırı olacağını öngören Greenblum, İsrail'in geleneksel olarak nitelendirdiği uluslararası hukuka uyması yerine, uluslararası hukukun İsrail'in İran'ın nükleer silah edinmeye yönelik faaliyetlerini engellemeye dönük bir "önleyici" saldırısını yasallaştıracak şekilde değişmesi gerektiğini savunmaktadır (Greenblum, 2006: 55-112). Not edilmesi gereken bir durum, Greenblum'un İsrail'in nükleer güç olmasının değerlendirmesini hiçbir şekilde yapmamasıdır. İsraili yetkililerin, gazetecilerin ve lobicilerin İran'ın nükleer programını İsrail'in "varlığına tehdit" olarak nitelendiren açıklamalarına dikkat çeken Leonard Weiss ise bu açıklama ve çalışmaların amacının İran'a karşı yaptırımlar ve/veya askeri güç kullanımına destek sağlamak olduğu sonucuna varmaktadır (Weiss, 2009: 79-88). İran'ın nükleer faaliyetleri nedeniyle başta Benjamin Netanyahu olmak üzere çok sayıda İsraili liderin açıklamalarını Kopenhag Okulu'nun Uluslararası İlişkiler yazınına katkıları arasında yer alan güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde inceleyen Murat Ağdemir, Yahudi soykırımının yarattığı tarihi travmanın İsrail'in İran politikasının anlaşılmasına katkıda bulunacağını öngörmektedir. Ağdemir'e göre çözüm, İsrail'in var olma hakkını İran'ın, İran'ın barışçıl amaçlarla sınırlı nükleer programını da İsrail'in tanınmasıdır (Ağdemir, 2016: 59-83). İran ve P5+1 olarak bilinen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa ile Almanya arasında gerçekleştirilen uzun müzakerelerin ardından 2016 yılında imzalanarak yürürlüğe giren ve resmi adı Kapsamlı Ortak Eylem Planı olan İran Nükleer Anlaşması'nı İsraili yetkililerin tarihi bir hata olarak nitelendirdiklerini aktaran Dalia Dassa Kaye, buna rağmen İsrail için askeri seçeneğin büyük oranda masadan kalktığına işaret etmiştir (Kaye, 2016). Chuck Freilich ise Joe Biden'ın ABD başkanı seçilmesi ile birlikte İran Nükleer Anlaşması'nın yenilenmesine dönük müzakereleri

İsrail açısından ele almıştır. Yaptırım, örtülü sabotaj ve askeri saldırı seçeneklerinin uzun vadede istenen sonuçları getirmeyeceğine vurgu yapan Freilich'e göre yenilenmiş bir nükleer anlaşma, İsrail'e mümkün olan en fazla zamanı kazandıracığından, kötü seçeneklerin arasında en iyisi olarak yer almaktadır (Freilich, 2022: 117-132).

1.4. Genel Olarak İran'ın Nükleer Programını Büyük Güçler Açısından Ele Alan Çalışmalar

İran'ın nükleer programının temelinde nükleer silah edinmeye yönelik bir istek olma ihtimalini değerlendiren Mustafa Kibaroglu, ABD'nin bu isteğe engel olmak için başvurabileceği "rejim değişikliği" tertiplenmek, nükleer tesislere karşı sınırlı bir "askeri harekât" ve "havuç ve sopa" siyaseti seçeneklerini ele almaktadır. Kibaroglu'na göre rejim değişikliği varsayımsal olarak gerçekleşse bile yeni rejim de nükleer güç olma yolunda ilerleyecektir. Bu nedenle seçeneklerden askeri yol dışında kalanlara başvurulmalıdır (Kibaroglu, 2006: 207-232). İran ile yapılan anlaşmayı ABD dış politikasına yönelik kuramsal yaklaşımlar açısından ele alan Liam Hunt, yapılan anlaşmanın liberal kurumsalcılığın bir örneğini oluşturduğunu ve potansiyel olarak çok taraflılığa yönelmenin bir işareti olduğunu savunmaktadır (Hunt, 2017: 318-337). Sevgi Balkan Şahin, 2018 yılında Trump yönetiminin İran ile yapılan Kapsamlı Ortak Eylem Planı Anlaşması'ndan çekilmesini ve İsrail'in bölgesel güvenliği tehdit ettiği söylemini kullanarak bu tek taraflı çekilmeyi meşrulaştırmasını ele almıştır (Şahin, 2020: 61-76). Murat Gül ve Emrah Karapınar'ın yukarıda ele alınandan farklı bir çalışması KOEP üzerinde anlaşmaya varılmasında zorlayıcı diplomasinin (coercive diplomacy) olumlu rolünü vurgulamıştır. Yazarlara göre KOEP, zorlayıcı unsurları da içeren barışçıl diplomasinin bir zaferidir. Trump yönetiminin anlaşmadan çekilmesi de zorlayıcı diplomasinin başarısızlığından öte ABD'nin beklentilerinin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle uluslararası krizlerde öncelikle barışçıl diplomasi seçeneği tercih edilmelidir (Gül ve Karapınar, 2022: 279-290). Mehmet Fatih Özkan ve Gürol Baba ise Rusya Federasyonu'nun bir yandan İran'ın nükleer kapasitesini arttıran teknoloji transferini gerçekleştirirken diğer yandan bu ülkenin Batılı devletlerle yaşadığı gerilimde arabulucu rolünü üstlenmesini sorgulamaktadır. Özkan ve Baba, sorunun çözümü yerine Rusya'nın kendi çıkarları doğrultusunda tarafları etkileyerek hakimiyet kurmak istediğini öne sürmektedir (Özkan ve Baba, 2015: 112-134). "Sorumlu büyük güç" kavramını dış politikasını kendi ulusal menfaatleri ile birlikte uluslararası toplumun da çıkarlarını dikkate alarak ve katkı yapacak şekilde belirleyen devlet olarak açıklayan Ümit

Alperen'e göre Çin Halk Cumhuriyeti'nin İran'ın nükleer programına yönelik politikası, bu ülkenin sorumlu büyük güç imajını pekiştirecek bir şekilde belirlenmektedir (Alperen, 2019: 11-35). Talha Köse, İran'ın nükleer programını öncelikle bu ülkenin ABD ile ilişkileri açısından incelerken, diğer yandan ikincil taraflar olarak nitelendirdiği Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) ve AB Troykası (Fransa, Almanya ve Brexit öncesi İngiltere) ile üçüncü taraflar olarak sınıflandırdığı Rusya, Çin Türkiye, İsrail ve diğer bölge ülkeleri açısından da ele almıştır. İran'ın tehditler karşısında nükleer programından vazgeçmeyeceğini öngören Köse, diğer yandan bu ülkenin nükleer silahlar edinmesinin önem verdiği temel konuların hiçbirinde kendisine bir kazanım sağlamayacağı düşüncesindedir. Köse'ye göre olası bir askeri operasyonun maliyeti ABD açısından tahminlerin çok üzerinde olabileceği gibi Türkiye-İran ilişkilerinde de gerginliğe yol açacaktır. Bu nedenlerle, Türkiye diplomatik seçenekler lehine net bir tavır almalı ancak üstlenebileceği olumlu roller konusunda esnek bir strateji izlemelidir (Köse, 2008).

1.5. İsrail ve İran'ın Nükleer Programlarını Birlikte Alan Çalışmalar

Dalia Dassa Kaye, Alireza Nader ve Parisa Roshan'a göre İran, İsrail'i devrimci rejimini zayıflatmaya çalışan bir bölgesel rakip olarak algılarken, İsrail de İran'ı kendisine ciddi stratejik ve ideolojik meydan okumalar yöneltten baskın bir güvenlik sorunu olarak görmektedir. İran'ın nükleer güç olması ise iki ülke arasında bir askeri çatışma yaşanma olasılığını arttıracaktır (Kaye ve Nader, 2011). İsrail ve İran'ın nükleer programlarına birlikte odaklanan ender çalışmalardan bir diğerinde Nora Maher, Realist perspektifte önemli bir yer tutan güç dengesi ve caydırıcılık teorilerinden yola çıkarak nükleer programlar dâhil olmak üzere İsrail ve İran bölgesel rekabetini ele almaktadır (Maher, 2020).

1.6. Genel Olarak İran ve İsrail'in Nükleer Programlarını Bölgesel Bir Perspektifle Ele Alan Çalışmalar

Sinan Ülgen ve Doruk Ergun'un çalışmalarında Orta Doğu'nun nükleer silahlar dâhil olmak üzere kitle imha silahlarından arındırılmış bir bölge (KİSAB) olabilmesinin önündeki engelleri incelemiş ve bu engellerin aşılabilmesi için atılabilecek adımları ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda KİSAB yolundaki engeller kapsamında İsrail ve İran ile birlikte Irak, Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'ın kitle imha silahları programlarını da ele almışlardır. Ülgen ve Ergun'a göre, bu yöndeki çabalara rağmen, kronik güvenlik eksikliğinin hâkim olduğu bölgede bir

KİSAB oluşturmanın önünde çok ciddi engeller yer almaya devam etmektedir (Ülgen ve Ergun, 2012).

Bu çalışma, yukarıda yer alan çalışmalardan farklı olarak, İsrail ve İran arasındaki nükleer rekabet durumunu Uluslararası İlişkiler yazınında önemli bir yer tutmaya devam eden Realizm kuramının güç kavramları ile birlikte uluslararası hukuk açısından ele almaktadır. Bu çerçevede devletlerin doğasının ve tutumlarının arka planını daha net görmek için modern hukuk devleti ve güç kavramlarına yer verilmiş, egemenliğin geçirdiği dönüşüm ve gücün türlerine değinilmiştir. Uluslararası sistemin değişimi verilerek nükleer faaliyetleri düzenleyen uluslararası hukukun da geçirdiği evreler açıklanmış, devletlerin hukuk kararlarındaki değerlendirmelerinin nedenleri aktarılmıştır. Kuram olarak Realizme yer verilmesi iki devlet olarak İran-İsrail'in nükleer alanda rekabet ederek bölgesel hakimiyet çabalarının açıklanmasında temel oluşturmasıdır. Çalışmanın son bölümünde ise iki devlet arasındaki nükleer rekabetin Realizmle ilişkisi ve güce dayalı uluslararası sistemin bu rekabetteki etkilerini görmek adına uluslararası hukukun yaklaşımı incelenecektir.

2. MODERN HUKUK DEVLETİ, ULUSLARARASI HUKUK ve KURUMLAR

Egemenlik, üstün, yüksek anlamında en üstün hükmetme gücüne sahip olmak anlamına gelmektedir (Beriş, 2014: 4). İç egemenlik; devletin üzerinde kurulduğu toprak parçasına ve burada yaşayan halka karşı aldığı sorumluluk yetkisinden öte meşru bir yapı ile hükmetme yetkisine sahip olmayı içermektedir (Beriş, 2014: 11). Dış egemenlik ise uluslararası alanda bütün devletlerin bağımsızlığını ifade etmektedir (Buldur, 2019: 7-8).

Vestfalyan egemenlik Avrupa kökenli uluslararası sistemde hala geçerli kuralların oluşumunun kökenlerine işaret etmektedir. Hakkında birçok açıklama yapılan Vestfalya sistemini Krasner, egemenliğin oluşumuyla birlikte açıklamaya çalıştığı için sınıflandırması oldukça dikkat çekicidir. Bunu yaparken vurguladığı durum, devletin içeride sağladığı otoritesine diğer aktörler tarafından müdahale edilememesidir. Vestfalya anlaşması ile birlikte bir bakıma işbirliği sistemi kurulmuş ve "sınır" yapısı oluşturulmuştur (Krasner, 2001: 235). Yapılan bu anlaşma ile birlikte uluslararası alanda yeni bir düzen oluşturulmuş ve devletlerin nasıl hareket edecekleri belirlenmiştir (Phillpot, 1999: 570).

Aydınlanma içerisinde düşünceleri ortaya çıkan Hugo Grotius egemenlik kavramına hukuksal bir bakış açısı kazandırmıştır. 1625

yılında *De Lure Belli Ac Pacis* adlı eserinde hukuk temelli bir alanda devletleri birey gibi öngörmüş ve ulus devletler arasındaki ilişkileri hukuk çerçevesinde ele almıştır. Uluslararası sistemde egemenliği taşıyan birçok devletin bulunduğunu ve ilişkilerini hukuk yoluyla yürüttüğünü belirtmektedir (Grotius, 2011: 47-48). Aydınlanma ile bilimde gelişim gösteren gözlem ve deneyin artışı sosyal alanlarda da kendisini hissettirmiş ve pozitivist yönelimler gerçekleşmiştir. Devlete olan vurgunun hukuka yansması ise gecikmemiş ve pozitivist teorisinin yansımaları hukuk alanında kendisini göstermiştir. August Comte'nin fikirlerine dayanan hukuki pozitivism, insan zihninin gözlem dışı kalan faaliyetlerinin tümünü dışlarken sadece gözlenebilir olguları temel almıştır. Bu nedenle de yürürlükteki hukuka odaklanırken müspet hukuk dışında her türlü değer sistem ve kavramının araştırma alanlarının dışında bırakılması gerektiğini savunmuştur. Hukuki pozitivism anlayışında bir kuralın hukukiliğini belirleyen kriter, bu kuralın belli bir değerler sisteminden kaynaklanıp kaynaklanmamasına bağlı değildir. Ayırt edici unsur, hukuk kuralının yetkili organlar tarafından belirli usullere uygun olarak konmuş olması ve belli bir süre boyunca bir insan topluluğu tarafından bağlayıcı bir kural olarak kabul edilmesidir. Bu alanda öne çıkan isimler arasında Hans Kelsen yer almaktadır. Kelsen, ahlaki olan ile hukuk kuralının farklı olduğunu ifade eder ve hukukun devlet organları tarafından yaratıldığını söyler. Kelsen'in düşüncesi, olması gerekenle olanı birbirinden ayırmaya çalışmaktan ziyade kurumsal yapı içerisindeki kurallar oluşumunun nasıl işlediğini göstermeye çalışmaktır (Aral, 1968: 520-525).

Hukuki pozitivism genel özellikleriyle bakıldığı zaman devlet için ne ifade ettiği daha net anlaşılmaktadır:

- Hukuki pozitivism, hukukun incelenmesinde bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yanıyla var olan ile ideal olan arasında kesin bir ayırma dayanır ve sadece var olan hukuku temel alır.
- Hukuk biliminin sınırını teşkil eden olgunun ne olduğu konusunda belirli ölçüleri bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, hukuk kurallarının kaynağının ne olduğu ortaya konmaktadır. Bu yönüyle hukuk olgusu zor kullanma yetkisine sahip egemen bir gücün varlığına dayanır. Bu egemen güç, devlettir. Egemen olan ve koyduğu kuralları gerektiğinde zor kullanarak uygulayan devletin hukuk kuralları doğa hukuku, örf ve adet hukukun diğer kaynaklarından üstündür.

- Adalet kavramı karşısında belirli bir tavrı vardır ve belli değerler sistemini içerdiği için ideolojik temelleri göstermektedir. Sık sık aksi iddia edilmesine rağmen, pozitif hukuka varlığı ve yürürlükte olduğu için değer atfettiği ve alternatiflerini kapsam dışında bıraktığından ideolojik bir tutum sergilemektedir. Pozitif hukukun bir değer olarak kabulü başka bir adalet anlayışına uygunluğundan değil, uygulanan hukuk olmasından kaynaklanır (Keyman, 1978: 24).

Hukuk kurallarına yaklaşımların bu şekilde evrilmesi birçok farklı ulusun devlet yapılanmasıyla ortaya çıktığı dönemde gerçekleşmiştir. Her şeyi neden-sonuç ilişkisine dayandıran pozitivist düşüncenin hukuk üzerindeki etkisi ortaya çıkan farklı kurumsal ulus-devletlerin ideolojik temellerini oluşturması açısından önemlidir ve ulus-devletlere bu ideolojik temel doğrultusunda hareket etmeleri yönünde fırsat sunmuştur.

Diğer yandan, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları devletlerin gücünü sınavan ve birçok değişimi beraberinde getiren iki olaydır. Bu değişim içerisinde savaşta kullanılan silahların geliştirilmesi ve kullanılması uluslararası sistemi şekillendirirken uluslararası hukukun da gelişimini etkilemiştir (Hoffmann, 2013: 229). İlk olarak kimyasal ve biyolojik silahlarla başlayan bu durum 1940'lı yıllarda atom bombası yapımıyla nükleer silah edinme durumuna kadar gitmiştir. Nükleer silahlar ilk olarak ABD tarafından Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanmasıyla denenmiş ve büyük kayıplara neden olmuştur (Gözlügöl, 2013: 229).

Bunun ardından ABD bu teknolojinin gelişimiyle ilgilenmiş ve bir bakıma diğer ülkelere yayılımını kontrol etmek istemiştir. Bununla birlikte savaşın ardından diğer süper güç olan Sovyetler Birliği'yle görüşmeler gerçekleşmiş fakat görüşmelerde uyuşmazlık yaşanmıştır (Gerber, 1982: 72-73). İki devlet arasındaki görüş ayrılıkları ve rejim farklılıkları iki büyük savaşın ardından Soğuk Savaş terimini uluslararası alana kazandırmıştır. Bu süreçte NATO ve Varşova Paktı'nın oluşturulmasıyla iki büyük devletin nükleer güce yaklaşımları ve birbirlerine karşı tutumları daha net şekilde görülmektedir (Mastny, 2002: 61-68). İki ülke her ne kadar birbirlerine karşı nükleer silah kullanımını kısıtlama durumuna gitmek istese de oluşturulan nükleer yayılımını engelleme adımlarında sadece kendilerine yasallık kazandırmış, diğer ülkelere kısıtlayıcı kuralların uygulanması için adımlar atılmıştır. Soğuk Savaş'ın yaşandığı yıllarda başlayan ülkelerin nükleer silah edinme istekleri kısıtlayıcı hukuk kurallarına rağmen nükleer enerjiye erişim adı

altında devam etmiştir. Bunun yanında başta ABD olmak üzere Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa gibi uluslararası konumda ön planda olan devletler nükleer faaliyetlerine devam etmekte ve her geçen gün artırmaktadırlar (Özkan, 2018: 183-185).

Gittikçe artan sayıda ülkenin nükleer güç çalışmaları uluslararası hukuk kurumlarının oluşmasına ve kısıtlamaya dönük kararlar almasına zemin oluşturmuştur. Nükleer enerji ve silahların yayılmasının önlenmesi adına alınan ilk hukuki karar 1946'da Birleşmiş Milletler Atom Enerji Komisyonu'nun kurulması olmuştur (Fischer, 1997: 18-19). 1953 yılında ABD Başkanı Eisenhower BM Genel Kurulunda devletlere barış amaçlı kullanılması için nükleer malzeme temin edileceğini söylediği "Barış İçin Atom" adlı konuşmayı yapmıştır (Nelson, 2009: 21-24). Sovyetler Birliği, ABD'nin ön ayak olduğu bu oluşuma Batı etkisinin fazla olacağı düşüncesiyle çekimser yaklaşmıştır (Hoffmann, 2013: 219-220). ABD ve Avrupa temelli bu kurumların ortak alan oluşturma düşünceleri bir bakıma söz sahibi olma durumlarını içeren özelliği de kapsamaktadır. Üstelik ortak alan oluşturma düşüncelerinde liberal demokratik rejime sahip olan devletlerin nükleer silaha sahip olma ehlinin olduğu vurgusu yapılmaktadır (Chafetz, 1995: 761). Bu bakış açısıyla liberal olmayan yönetimlerin nükleer faaliyet göstermesi tehlikelidir. 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından İran'a karşı olan tutum bunun somut örneğini oluşturmaktadır. Tüm bu belirsizlik devam ederken bir taraftan da 29 Temmuz 1957 tarihinde UAEA'nın temelleri atılmıştır (IAEA, 2021). UAEA'nın kuruluş amacı devletlerin nükleer teknolojilerinin güvenlik ve denetimlerinin kontrolünü yapmak ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı sağlamaktır. Diğer yandan UAEA'nın nükleer silahların yaygınlaşması ve kullanılmasına dair en önemli yetkisi nükleer faaliyetlerde şüpheye düşülen devletlerin BM Güvenlik Konseyi'ne rapor edilmesidir (Ekinci, 2009: 42-45).

ABD ve Sovyetler Birliği'nin uzun müzakereler sonucunda oluşturduğu taslağın 1968 yılında BM Genel Kurulu'nun 2373 sayılı kararı ile kabul edilmesi sonrasında imzaya açılan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. NPT 1967 yılından önce nükleer test gerçekleştirmiş devletleri "nükleer silah sahibi devletler" olarak tanımlarken, anlaşmaya taraf diğer devletleri "nükleer silaha sahip olmayan devletler" olarak nitelendirmektedir. Bu iki gruba ayrılan devletlerin taahhüt ve yükümlülüklerini düzenleyen antlaşma, üç sütun üzerine inşa edilmiştir. Bu sütunların birincisi, nükleer silahların yayılmasının önlenmesini; ikincisi, nükleer enerjinin barışçıl kullanımını; sonuncu sütun da, nihai

hedef olarak nükleer silahsızlanmayı içermektedir. Fakat içerdiği yapı ile özellikle kurucu devletlerin tutumu antlaşmanın sorun çözme durumunda yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır (Pekar, 2017: 326-327). NPT nükleer faaliyetlerin kısıtlanmasına yönelik ilk antlaşma niteliğini taşısa da her devletin üye olmaması nükleer silah çalışmalarında yeni sorunlar yaratmaktadır. Bu doğrultuda anlaşmaya İran'ın üye olması uygulanan yaptırımlara zemin oluştururken İsrail'in taraf olmaması uluslararası hukuk kurallarına karşı duruşunu açıklamaktadır.

Modern hukuk devleti ile birlikte nükleer faaliyetleri düzenleyen uluslararası hukukun oluşumunun ele alınması sonrası aşağıdaki bölümde İsrail ve İran'ın nükleer rekabetini anlamak adına güç kavramının Realist teorideki yeri ile birlikte çatışmalar ve rekabetlere sahne olmaya devam eden Orta Doğu'ya yansımaları açıklanmıştır.

3. REALİZM, GÜÇ KAVRAMI ve ORTA DOĞU'YA YANSIMALARI

Realist teorinin gelişimine katkı sağlayan Morgenthau'ya göre güç, insanların birbirleri üzerinde kurdukları hâkimiyet ve bunun kapsadığı alanla ilgilidir (Morgenthau, 1997: 11-12). Bu açıdan bakıldığı zaman devletlerin birbirleriyle güç yarışına girmelerini ve kazanım elde etmeye çalışmalarını yansıtan bir düşünceyi içermektedir. Diğer yandan, devletler güvenlikleriyle ilgili endişe duydukları için caydırıcı potansiyellerini düşünerek güvenlik ikilemini yaşarlar. Butterfield bu durumu köken olarak insan doğasından alarak Hobbesçu bir korkuyla yaklaşır ve iki insanın karşı karşıya kaldıklarında birbirlerinden emin olmadıklarına, koşulun getirmiş olduğu duruma göre hareket ettiklerine değinir (Butterfield, 1950: 89-91).

Yapısal Realizm'in kurucusu olarak kabul edilen Waltz ise sistem içerisinde bulunan devletlerin savunmalarını sağlamak üzere her an birbirine karşı tüm imkanlarını kullanılabilmelerini olanaklı kılan anarşi durumunu vurgulamıştır. Ayrıca, gücün süreç ve sonucunu ele almıştır. Süreç olarak sistemin farklı reaksiyonlarının bulunduğunu ve bunların değişim gösterebileceğini, sonuç olarak ise bir devletin diğerlerini yönlendirebilme durumunu belirtmiştir (Aydoğan ve Aydın, 2011: 12).

Realizmde farklı tanımları olan güç kavramı uluslararası sistemde gelişen birçok olayın temelini içermektedir ve çatışmanın yoğun olduğu, sürekli değişim gösteren bölgelerde ön plandadır. Özellikle uluslararası alanda kullanılmasıyla derin etkileri olan nükleer güç devletlerin öncelik verdiği güç türü olmaktadır.

Nükleer gücü askeri gücün temel bir unsuru olarak ele alan Realizm, anarşik ortamın belirsizliği içerisinde varlıklarını devam ettirmek isteyen devletlerin nükleer silahlar edinmesinin caydırıcılık yoluyla güvenliklerini sağlamalarına katkıda bulunacağını savunur (Krieger and Roth, 2007). Realizm, ayrıca, nükleer silaha sahip olan devletlerin onu görece kazanç şeklinde avantaj olarak kullanabileceklerini vurgular (Mersheimer, 2001: 132). Bu doğrultuda nükleer güç olma durumu, çatışmanın yoğun olduğu bir bölge olan ve uluslararası sistemdeki olayların hızlı şekilde yansıdığı Orta Doğu bölgesinde ayrı bir önem taşımaktadır.

Günümüzde yaygın bir şekilde kabul gören Orta Doğu kavramı ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanmıştır. Coğrafi bir bölge olmayan Orta Doğu, kapsadığı ülkeler dönem ve kullanıcılara göre değişebilen Batı merkezli jeopolitik bir kavramdır (Çatı, 2021: 1). Bu çalışmada bölgenin sınırları; batıda Fas'tan doğuda İran ile birlikte Afganistan ve Pakistan'a kuzeyde Türkiye'den güneyde Habeşistan'a kadar uzanan ve Irak, İsrail, Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye gibi merkez ülkelerle, Arap yarımadasındaki Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer Körfez ülkelerini ve Yemen'i içerecek şekilde belirlenmiştir. Orta Doğu'nun geniş bir bölümü kolonileştirmeye maruz kaldığı için siyasi aktör olarak çatışmalarda veya yapılan anlaşmalarda uluslararası büyük güçler de söz sahibi olmaktadır (Sinkaya, 2016: 8-9). Bunun yanında doğal kaynak ve petrol bakımından zengin topraklara sahip olması bölge devletlerinin (Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimi) birbirine karşı tutumunu da belirlemektedir (Ülgen ve Ergun, 2012: 7). Bunun yanında Filistin Sorunu, Arap Baharı olarak da bilinen halk ayaklanmaları, Suriye İç Savaşı gibi derin etkileri olan olaylar bölgenin hala gündemini oluşturmakta ve yeni sorunlara yol açmaktadır.

Gelişen olaylar ve devletlerin tutumları dikkate alındığında Orta Doğu bölgesi kırılğan bir yapı oluşturmakla birlikte güvenlik ikileminin de yaşandığı bir yerdir (Jervis, 1978: 186-194). Bununla birlikte yukarıda vurgulandığı gibi devletler arasında çıkan sorunlar neticesinde belirli rekabetler görülmüştür ve buna bağlı olarak bölgesel hakimiyet anlayışı gelişmiştir. Askeri gücün önemli bir unsuru olarak gelişen nükleer güç bölge devletlerinden özellikle İsrail ve İran'ın rekabetinde kayda değer bir yere sahiptir. İran ve İsrail'de nükleer silahları caydırıcı araç olarak görmekte ve bu doğrultuda hareket etmektedir. Ek olarak İran, stratejik çıkarlarını savunmak ve güvenliği için, İsrail ise bölgedeki durumunu (Arap devletlerinin ve İran'ın karşıt tutumları) gerekçe göstererek ve güvenlik sorunu yaşadığını öne sürerek nükleer faaliyetlerini devam

ettirmektedir. İran, Afganistan ve Irak gibi bölgedeki diğer devletlere ABD tarafından müdahale edildiğini bilmektedir ve bu durumu kendi güvenliğine karşı tehdit olarak algılamaktadır. Realist kuram çerçevesinden bakıldığı zaman iki devlet de güvenliklerini ön plana çıkartarak ulusal çıkarları adına nükleer güce yönelmektedirler.

İsrail ve İran rekabetinin ön plana çıkması ve uluslararası ilişkilerdeki önemi göz önüne alındığında şu saptamalar yapılabilir: Devrim sonrası İran'ın başta ABD olmak üzere Batı ve İsrail ile ilişkileri bozulmuş ve bu durum sonucunda uluslararası sistemin başat ülkeleri iki devlet için farklı yaklaşım göstermişlerdir. İran uluslararası hukuk uyarınca nükleer faaliyetlerinden dolayı çok sayıda yaptırıma tabi tutulurken, İsrail ise uluslararası hukukun kısıtlamalarının dışında bırakılmaktadır. İki devlet de bölgedeki durum düşünüldüğünde güvenliklerini garantilemek istemekte ve karşı tarafa caydırıcı politikalar uygulamaktadır. Nükleer silahlar kendi kendine yetme ve karşı tarafı caydırmak adına bir araç olarak görülmektedir (Sagan, 1997: 57).

4. İSRAİL'İN NÜKLEER GÜÇ EDİNME DURUMU

İsrail 14 Mayıs 1948 tarihinde hem Batılı devletler hem de Sovyetler Birliği tarafından desteklenerek kurulmuş bir devlettir. Kuruluşu Filistinlilerin bulunduğu topraklarda gerçekleştiği için Filistinlilerin ve Arap devletlerinin tepkileriyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine kuruluş tarihinden itibaren başlayıp belli tarihlerde Arap-İsrail savaşları yaşanmıştır. Dış politikada güce dayalı bir tutum sergileyen İsrail'in dış politikasını etkileyen genel unsurlar; devletin toprakları içerisinde Yahudi nüfusunu muhafaza etmek, egemen bir devlet olarak bölgede varlığının tanınması ve strateji olarak saldırgan askeri gücü benimsemesidir (Efegil, 2013: 58-59).

İsrail'in ilk başbakanı olan David Ben-Gurion devletin güvenliğini ön plana çıkarmış ve ülkesinin nükleer silah edinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ben-Gurion'un güvenliğe dair sözleri şu şekildedir:

“Biz İsraililer güvenlik problemlerimizi başka halklar gibi veya tarihten örneklerle basit bir şekilde çözemeyiz. Bizim güvenlik problemimiz kendine has olduğundan, geçmişte veya başkaları için uygun olanlar bizim için geçerli değildir ... Durumumuzun ve ihtiyaçlarımızın, coğrafi ve tarihsel olarak kendine özgülüğü içinde bir güvenlik sağlayamazsak dayanamayız” (Ağdemir, 2014: 58).

İsrail'in kuruluşundan itibaren konvansiyonel ve nükleer silahlarla elde edilecek olan bölgesel üstünlüğün İsrail'e yönelebilecek saldırıları caydırması hedeflenmiş ve egemenlikten kaynaklanan bir hak olarak meşruluk kazandırılmıştır. Bundan dolayı İsrail nükleer güç olmak için girişimlerde bulunmuş ve kuruluşundan iki yıl sonra nükleer tesisler elde etmek üzere Fransa ile görüşmelere başlamıştır. Böylece İsrail, Fransa'nın yardımıyla ülkenin güneyinde yer alan Dimona'da ve başka kentlerde nükleer araştırmaları yapıldığı tesisler inşa etmiştir. Ayrıca, 1952 yılında İsrail Atom Enerji Komisyonu kurulmuştur. Fransa'nın ardından nükleer faaliyetlerinde İsrail'e destek veren ABD, Barış için Atom girişimi çerçevesinde 5MW'lık bir nükleer araştırma santralini 1955 yılında İsrail'e vermiştir (Ülgen ve Ergun, 2012: 11). Bu dönemde ABD'li yetkililer Dimona nükleer tesisi hakkında İsrail'den açıklamalar istemişse de İsraili yetkililer askeri çalışmaların yapılmadığını ve reaktörün barışçıl araştırmalar için çalıştığını ifade etmiştir (Evron, 1979: 60). Nükleer faaliyetlerine dair gizlilik politikasını devam ettiren İsrail, 1968 yılında imzaya açılan NPT'ye taraf olmayan tek Orta Doğu devleti konumundadır. İsrail Başbakanı Golda Meir ülkesinin nükleer silaha sahip olduğu bilgisini Eylül 1969'da gerçekleşen ikili bir görüşmede ABD başkanı Richard Nixon ile paylaşmışsa da taraflar, birbirini anladığını ifade etmiş ve takip eden dönemde "sorma-söyleme" politikası izlemiştir. ABD yönetimleri, Nixon-Meir görüşmesi sonrasında İsrail'e NPT'ye katılması yönünde baskı yapmaktan vazgeçmiş, BM ve UAEA gibi forumlarda koruyucu bir rol üstlenmiştir (Cohen, 2010: 23-33).

İsrail'in nükleer güç olduğu bilgisinin uluslararası kamuoyu tarafından öğrenilmesi, Dimona nükleer tesisinde teknisyenlik yapmış olan Mordechai Vanunu'nun 1986 yılında İngiliz *The Sunday Times* gazetesine verdiği röportaj ve belgelerle gerçekleşmiştir. Gazetenin başvurduğu uzmanlar belgeler üzerinde yaptıkları incelemeler sonrasında İsrail'in 100 ila 200 arasında nükleer silaha sahip olduğu sonucuna varmışlardır (Hounam, 1986). Vanunu ise İsrail İstihbarat Teşkilatı Mossad tarafından İtalya'dan İsrail'e kaçırılmış ve "vatana ihanet" suçundan yargılanarak 18 yıl hapis cezası almıştır. Cezasını 2004 yılında tamamlayan Vanunu'nun İsrail'i terk etmesine izin verilmemektedir (Melman, 2022). Bu gelişmelere rağmen İsrail resmi olarak nükleer güç olduğunu kabul etmeme ve diğer yandan da inkâr etmemeyi içeren "belirsizlik" politikasını devam ettirmektedir. İsrail resmi olarak nükleer güç olduğunu kabul etmeme ve diğer yandan da inkâr etmemeyi içeren "belirsizlik" politikasını devam ettirmektedir. Yapılan tahminlere göre halihazırda 90 kadar nükleer başlığa ve yaklaşık olarak 170-278 nükleer bomba üretebilecek plütonyum stokuna sahiptir. Ayrıca elindeki nükleer

başlıkları kullanabilmesine imkân veren 5500 kilometrenin üzerinde menzilli füzelere, bombardıman uçaklarına ve denizaltılara sahiptir (NTI, 2022).

5. İRAN NÜKLEER KRİZİ ve ULUSLARARASI ETKİN AKTÖRLERİN TUTUMU

İran'ın nükleer faaliyetleri Rıza Şah Pehlevi döneminde başlamış ve ABD tarafından desteklenmiştir. Üstelik İran, 1970 yılında NPT'ye taraf olmuş ve nükleer çalışmalarını barışçıl tutumla yürüteceğini vurgulamıştır. Fakat 1979 yılında İslami Devrimi geçirmesinin ardından İran'a karşı tutumlar değişmiştir. İran'ın yeni rejimiyle gelen Batı karşıtlığı ABD ile ilişkileri tersine çevirmiştir. ABD, özellikle 11 Eylül Saldırılarından sonra bölgede terörizmin yayılma korkusunu İran'ın değişen rejimiyle paralel düşünmüş ve bunu engellemek için çabalamıştır. İran nükleer faaliyetlerinin açık bir krize dönüşmesi ise Ulusal Direniş Konseyi ve Halkın Mücahitleri Örgütü'nün eski üyesi olan Alireza Jafarzadeh'nin 14 Ağustos 2002 tarihinde Washington'da gerçekleşen basın toplantısında Arak'taki ağır su reaktörleri ve Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisiyle ilgili iki gizli projeyi açığa çıkararak konuşma yapmasıyla olmuştur (Erdal, 2018: 78). Bu açıklamanın ardından ABD, İran ile ilgili düşüncelerini somutlaştırmış ve harekete geçilmesini istemiştir. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Almanya'dan oluşan AB-3 ile İran arasında 2003 yılında müzakereler başlamıştır. AB-3 ve İran arasında 2003 yılında Tahran Bildirgesi imzalanmıştır. Bu bildirme ile İran, NPT'den kaynaklanan uranyum haklarının tümünden gönüllü olarak vazgeçmiştir. Bunu takiben ikinci adım olarak NPT'nin ek protokolünü imzalamış ve topraklarında denetim ve aramalar yapılmasına izin vermiştir.

2006 yılında İran ile P5+1'i kapsayan ülkelerin görüşmesi gerçekleşmiştir. Londra'da gerçekleşen bu görüşmeye Çin ve Rusya dâhil edilmiştir. Bunun amacı ise BM Güvenlik Konseyi'nin süreçteki yerini canlı tutmaktır (Özdemir, 2013: 145). Süreç ilerlerken 2006 yılının Şubat ayında Güvenlik Konseyi dâhil olmuş ve İran'ın uranyum üretme faaliyetinin Rusya'da gerçekleştirilmesi istenmiştir. Krizin, Güvenlik Konseyi'ne taşınması durumun uluslararası bir nitelik kazanmasına yol açmış ve ABD'nin baskılarıyla oluşan yaptırım kararlarının da önünü açmıştır. Bu kararlar alınırken bir taraftan da Hindistan ile ABD arasında nükleer işbirliği anlaşmasının imzalanması, İran'a özel farklı uygulamaya girişildiğini düşündürmüştür. İran bu gelişmenin ardından %3,5 oranında uranyum zenginleştirdiğini açıklamıştır (Köse, 2008: 90). Bundan sonraki 2007 tarihli 1747, 2008 tarihli 1803 ve 2010 tarihli 1929 sayılı kararlarla

yaptırımlar genişletilmiştir. İlerleyen süreçte yaptırımlar zaman zaman hafifletilse de devam etmiş ve İran nükleer faaliyetleri sürekli olarak takip edilmiştir. Aşamalar dikkate alındığında İran genel anlamda AB-3'ün kararları doğrultusunda hareket etmiştir. ABD ise özellikle 2003 Irak işgali ile birlikte İran'ı daha yoğun bir baskı altına almaya çalışmış ve UAEA ile BM Güvenlik Konseyi kararlarında etkili olarak nükleer güç olmasını engellemeye çalışmıştır (Gündüz ve Göçoğlu, 2020: 738-739). Bu kurumlarda alınan kararlar, başta AB-3, ABD, Rusya, Çin'in yaklaşımları doğrultusunda oluşmuştur.

2007 yılında İran, UAEA ile nükleer tesislerini denetime açmasına dair anlaşma yapmış ve Ajans'la işbirliğini artırmıştır. Yapılan incelemelerde İran'ın NPT anlaşmasına uygun davrandığı görülmüştür (Sinkaya, 2009: 73). Diğer yandan, İran'daki siyasi gelişmeler ve nükleer alanda gösterdiği gelişim diğer ülkeler ile olan ilişkilerini, özellikle müzakere sürecini zorlaştırmıştır. 2010 yılında ABD ve İsrail tarafından yapıldığı düşünülen Stuxnet siber saldırısı gerçekleştirilmiştir ve İran'ın Natanz tesisinde 1000 santrifüjden 900'ü devre dışı bırakılmıştır (Albright vd., 2011). Bu durum nükleer faaliyetler adına yapılan görüşmeleri olumsuz etkilemiştir. İran tarafından Batıya karşı güven sorunu tekrar gündeme gelmiştir. Özellikle İsrail'in ABD ile birlikte hareket ettiği haberleri İran'ı düşündürmüştür (Reuters, 2011). 2011 yılının Ocak ayında İran ve P5+1 ülkeleri ile İstanbul'da bir müzakere gerçekleştirilmiştir (Sinkaya, 2012). Yapılan bu müzakerede İran, BM kararlarına özellikle uranyum zenginleştirme kısıtlamalarına uymayacağını belirtmiştir. Takip eden süreçte Aralık ayında ABD yönetimi, ABD Kongresine Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası'nı sunmuştur. Bu yasaya göre alınan kararlar İran Merkez Bankası işlemlerine dair yaptırımları içermiştir (Özdemir, 2013: 220).

2012 yılına gelindiğinde ise P5+1 ülkeleriyle görüşmeler başlamışken İran, Fordo yakıt zenginleştirme tesisinde %20 oranında uranyum zenginleştirme yapacağını açıklamıştır (İHA, 2012). İran'ın bu açıklaması İsrail'i oldukça rahatsız etmiş ve gerektiğinde askeri bir müdahalede bulunabileceklerine dair açıklamalar yapılmıştır. Aynı yıl içerisinde 30 Kasım 2012 tarihinde ABD Senatosu yeni yaptırım kararları almıştır (Erdal, 2018: 117). Hasan Ruhani'nin 2013 yılında İran cumhurbaşkanı olarak seçimi ile iki ülke ciddi ve ileriye dönük diplomatik ilişkiler yürütmek adına önemli adımlar atmıştır. Bunun başında altı ay geçerli olacak olan Cenevre Anlaşması ve bu anlaşmanın devamı niteliğinde görülen Ortak Eylem Planı (JPOA) gelmektedir (Şen, 2017). Diplomasi çerçevesinde atılan bu adımları sağlamlaştırmak adına

2 Nisan 2015 tarihinde Çerçeve Anlaşması duyurulmuş ve 14 Temmuz 2015 tarihinde Ortak Kapsamlı Eylem Planı adıyla P5+1 ve İran tarafından imzalanmıştır. Plan, İran'ın nükleer silah edinimini engelleyecek ve nükleer programının sadece barışçıl amaçlarla kullanımını sağlayacak taahhütlerini yerine getirdiği UAEA tarafından doğrulandığında, bu ülkeye uygulanan yaptırımların aşamalı olarak kaldırılmasını öngörmekteydi (BMGK, 2015).

Fakat bundan sonraki süreç hem İran açısından hem de uluslararası hukuk sistemi açısından zorlu geçmiştir. ABD başkanlık seçimini kazanan Donald Trump sert bir dış politika dili kullanmaya başlanmış ve Orta Doğu'da ilk ziyaretini gerçekleştirdiği Suudi Arabistan'daki konuşmasında İran'ın küresel terörizme öncülük ettiğini iddia etmiştir (Erboğa, 2019: 15). Bu söylemlerin ardından Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekildiklerini söylemiş ve yaptırımların tekrar uygulanacağını belirtmiştir (*The Guardian*, 2018). Yaptırımların devam etmesi ve artırılması İran'ın ekonomik bakımdan zarar görmesine neden olmuştur. Bunu takip eden süreçte 2020'de ABD'de başkanlık seçimi gerçekleşmiş ve Demokrat Parti'nin adayı Joe Biden başkan seçilmiştir. İran bu durumu olumlu olarak görmüş ve Trump'ın, KOEP'ten ayrılmasının ardından anlaşmaya geri dönüşün olacağı ve yaptırımların kaldırılacağı beklentisine girmiştir. Biden da göreve başlaması sonrasında İran'ın KOEP'ten kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi karşılığında anlaşmaya geri dönülmesi ve çoğu yaptırımın kaldırılması yönünde karar alacağını açıklamıştır. Ancak Nisan 2021'de Avusturya'nın başkenti Viyana'da başlayan ve Avrupa Birliği aracılığıyla gerçekleşen ABD ve İran arasındaki doğrudan olmayan müzakereler Ağustos 2022'ye kadar sürmelerine rağmen bir anlaşma ile sonuçlanmamış ve taraflar birbirini suçlamıştır. Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya saldırması ve bu saldırılarında İran'dan satın almış olduğu insansız hava araçları (drone) da kullanması, Mahsa Amini'nin Tahran'da başörtüsü kuralını ihlal ettiği gerekçesiyle gözaltına alındıktan sonra hayatını kaybetmesi ve sonrasında gelişen protestolarda emniyet güçlerinin orantısız güç kullanmasını gerekçe gösteren Batılı ülkelerin İran'a yaptırımlar uygulaması, İsrail'de de İran'a karşı sert tutumu ile bilinen Likud Partisi lideri Binyamin Netanhayu'nun yeniden başbakan seçilmesi tarafların anlaşmaya varmasını olumsuz olarak etkileyen gelişmelerdir. Bunlara ek olarak, KOEP anlaşması sadece yüzde 3,67 oranında bir zenginleştirmeye izin vermesine rağmen, İran'ın Fordo'daki nükleer tesisinde uranyumu yüzde 60 saflıkta zenginleştirme işlemine başlaması ve zenginleştirilen uranyum miktarını artırması da

anlaşmaya dönüşü imkansızlaştırmasa da oldukça zorlaştırmaktadır (Ahışhalı, 2023; *Financial Times*, 2023).

6. İRAN ve İSRAİL'İN NÜKLEER GÜÇ EDİNİMİ

Devrim sonrası İran'ın bölgede baskın olmaya başlaması bazı bölge ülkeleri ve özellikle İsrail'de endişeye yol açmıştır. Yeni rejimle birlikte Batı karşıtı tutum sergileyen Humeyni “büyük şeytan” olarak nitelendirdiği ABD'nin bölgedeki temsilcisi olarak gördüğü İsrail ile ilişkileri koparmıştır. Devrimin ilk yıllarında nükleer silahlanmaya karşı olduğunu açıklamasına rağmen Sovyetler Birliği ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve nükleer faaliyetlere tekrar başlanmıştır (Ekinci, 2009: 37-38). Buna ek olarak Çin de İran'ın devrim sonrası dönemde en önemli destekçileri arasında olmuştur. Öyle ki 1980'lerden itibaren İran ile nükleer anlaşma yapmış ve İsfahan Nükleer Araştırma Merkezi'ne nükleer araştırma ve eğitim reaktörü sağlamıştır (Alperen, 2019: 17). İsrail bu durumu nükleer savunmasına ve kendi güvenliğine karşı tehdit olarak algılamaktadır. Bundan dolayı bir yandan kendi nükleer silah geliştirme faaliyetlerine devam ederken diğer yandan İran'ın nükleer gelişimini durdurmak istemektedir. Bu gelişimi önlemeye yönelik girişimler arasında ise Dan Raviv ve Yossi Melmen'in yayınladığı “*Spies Against Armageddon*” adlı eserde ileri sürüldüğü üzere İran'ın nükleer operasyonlarında yer alan görevliler İsrail istihbarat teşkilatı Mossad tarafından hedef alınmakta ve öldürülmektedir. İsrail'in İran içerisinde gerçekleştirdiği suikastlerde hayatını kaybedenler arasında İran nükleer programının mimarları arasında yer alan nükleer fizikçi Muhsin Fahrizade de yer almaktadır. Bu suikast operasyonu, ABD'li yetkililerin bilgisi dahilinde, 1.600 kilometre uzaklıktaki bir lokasyonda yer alan bir keskin nişancının uydu aracılığıyla kullandığı, “yapay zekaya” sahip bir makineli tüfekle gerçekleştirilmiştir (Bergman ve Fassihi, 2021; Pletka, 2022). Bu duruma bölgesel egemenlik ve uluslararası sistem temelinde Realist perspektiften bakıldığı zaman güç mücadelesinin alabileceği boyutlara işaret etmektedir.

Devrim sonrasında itibaren İran'ın bölgeye yayılma ve hâkim olma düşüncesinde olduğunu belirten İsrail, bu ülkeyi kendisine karşı “varoluşsal tehdit” olarak görmektedir (Allin ve Simon, 2010: 64). Özellikle Mahmud Ahmedinejad'ın (2005) yönetime gelmesinin ardından nükleer tesislerin araştırma-geliştirme üzerinde çalışması ve İsrail'e yönelik söylemleri bu düşüncenin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İran, UAEA-BMGK ile birçok rapor ve kapsamlı eylem planına imza atarak nükleer programının nükleer silah üretmeye yönelik olmadığını göstermeye çalışmaktadır. Fakat kararlara açık bir şekilde

uymadığı ifade edildiği için İsrail daha çok denetleme için baskı yapmaktadır.

Öte yandan İsrail bu baskıları yaparken kendi topraklarındaki nükleer kapasitenin araştırılmasını istememektedir (*BirGün*, 2018). Üstelik bu süreçte İsrail'in nükleer silah edinme faaliyetlerine ABD'nin olumlu yaklaştığı ve bu yöndeki girişimleri görmezden geldiği ortaya konmuştur (Chafetz, 1995: 756-757). UAEA Genel Kurulu'nun İsrail'in nükleer tesislerini teftişe açması yönünde aldığı bir karara rağmen İsrail'in nükleer kapasitesi ve tehdidinin UAEA Genel Kurulu'na getirilmesi girişimleri ABD ve 30 kadar Avrupa ülkesinin karşı çıkmasıyla 60'a yakın ülkenin de çekimser kalmasıyla 43'e karşı 51 oyla ret edilmiştir (Westall, 2009). Bu durum, kurum oluşumuyla beraber devletler arası ilişkileri ortaya koymaktadır.

7. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN İRAN-İSRAİL NÜKLEER GÜÇ REKABETİ

İran'da yaşanan İslam devrimi sonrasında özellikle Batılı ülkelerin İran'a yönelik nükleer güç politikalarında değişim görülmüştür. İran'ın Irak ile yaptığı savaş sonrası nükleer programına devam etme düşüncesi "İran Nükleer Krizi" şeklinde adlandırılmış ve büyük bir etki yaratmıştır (Erdal, 2018: 75). Özellikle ABD ve İsrail bunun büyük bir tehdit olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun üzerine İran'ın NPT'ye taraf olduğu belirtilmiş ve buna uygun şekilde davranılması istenmiştir. Diğer yandan UAEA 1997 yılında belirli gözlemler doğrultusunda açıklamalar yapmış fakat İran'ın işbirliği içerisinde olduğunu kaydetmiştir (İşbilen, 2009: 124). Bu tarihten itibaren İran hakkında birçok karar çıkartılmış ve yaptırımlar uygulanmıştır. Kararlar genel anlamda nükleer silahların üretilmemesi için alınmıştır.

Müzakerelerle sonuca varılamayacağı düşüncesiyle AB Üçlüsü ile ABD konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır (Çakmak, 2007: 311). Bunun üzerine Güvenlik Konseyi alınan karar ve raporlardan haberdar olmak istemiştir. Oluşturulan raporlarda İran'ın nükleer malzemelerini silaha dönüştürdüğüne dair bir bulguya rastlanmamış fakat belirsizliğin devam ettiği vurgusu yapılmıştır. İran'ın bu açık olmayan tutumu ABD tarafından eleştirilmiş, İran'ın nükleer faaliyetlerinin engellenmesi konusunda baskı yapmış ve 2010 yılında Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde İran'ı atom bombası kullanmak ile tehdit etmiştir (Erdal, 2018: 118). İran ve İsrail'in bölgesel durumu göz önüne alındığında ve uluslararası hukuk kararları doğrultusunda değerlendirildiğinde, İran'ın çoğu durumda baskı altında olduğu anlaşılmaktadır. Oluşturulan kurumların Batılı devlet temelinde olması

bir bakıma onlara hareket imkânı sağlamıştır. Realist açıdan bakıldığında hukukun araçsal olarak kullanımı söz konusudur. Uluslararası kurumlara üye devletler düşünüldüğünde Machiavelli düşüncesinde hepsi ulusal çıkar doğrultusunda hareket etmekte ve kararlarını bu yönde almaktadır. Fakat BM kararları genel anlamda İsrail'in (özü itibariyle beş daimî üyesinin) çıkarları doğrultusunda alınmıştır. Norm, değer ve kuralların oluşumunu sağlayan devletler kendi çıkarlarını üstün görmüş ve hukukun işlevselliğini arka planda bırakmıştır.

Diğer yandan Grotius'un vurguladığı uluslararası hukukun yapısının doğal hukuk temelinde olması gerektiği görüşünün iki ülke arasındaki durumda geçerli olmadığı görülmektedir. Kurumlar oluşturulurken objektif olarak yaklaşılmamış ve oluşturulan kurallar nükleer silah üretimi kapasitesine ulaşmaya çalışan ülkelere karşı eşit ve adil bir şekilde uygulanmamıştır. Bölgede tek nükleer güç olan İsrail yaptırımlara uğramazken, İnan ciddi yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanında ABD'nin hem iç hukukunda çıkan kararları uluslararası alanda uygulaması hem de İsrail'i denetleme ve yaptırımlardan koruması uluslararası hukuk sisteminin kurumsal yapısının etkin devlet eliyle yönetildiğinin somut bir ifadesidir.

8. SONUÇ

Uluslararası alanda birçok devletin varlığı ve buna bağlı olarak kararları, onların birbirlerine karşı tutumlarının nasıl olacağını da belirlemektedir. Bu tutumları anlamak ve açıklamak adına Uluslararası İlişkiler teorilerinden Realizm kuramsal bir temel oluşturur. İnsan doğasını temel alan Realizm bunun yansımaları devlet olarak görmekte ve devleti ana aktör olarak merkezine yerleştirmektedir. Devletin var olması ve varlığının devamlılığı için güç elde etmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Uluslararası sistemde yaşanan değişimler, Liberalizm ve İnşacılık gibi diğer kuramlarla rekabet ve karşılıklı etkileşim Realizme de yansımaları ve farklı kolları ortaya çıkmış olsa da odağında devlet sürekli olmuştur. Realist kuramın kapsamı içerisinde yer alan güvenlik ikilemi, askeri güç, göreceli kazanç gibi kavramlar devletlerin tutum ve davranışlarını açıklamakta önemli bir yer tutmaktadır. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ile birlikte uluslararası sistemin yapısının değişmesi ve teknolojinin de ilerlemesi nükleer silahlar konusunu ön plana çıkarmıştır. Böylece devletler nükleer güç sahibi olma durumunu değerlendirmiş ve buna yönelik çalışmalar geliştirmişlerdir.

Uluslararası sistemin bu yöndeki değişimi ve gittikçe artan sayıda devletin nükleer faaliyetleri bu alandaki uluslararası hukuk kurallarını oluşturma girişimlerine yol açmıştır. Buradan hareketle BM ve UAEA

nükleer silahların yayılmasının durdurulması adına kendi içlerinde kararlar almışlardır. NPT bu bakımdan önemli bir antlaşmadır. Fakat düzenleyici kurumlara ve anlaşmanın içeriğine bakıldığı zaman BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin veya onların desteğini alan İsrail gibi devletlerin alınan kısıtlayıcı kararlardan etkilenmediği görülmektedir. Buna ek olarak oluşturan kurumlar ya da antlaşma nükleer silahlanmayı sadece kısıtlamaya yönelmekte, tamamen durdurma ve ortadan kaldırma gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Ulus-devlet kavramının varlığıyla pekişen pozitivist hukuk uluslararası sistemde devlet politikalarının uygulama şeklini de belirlemektedir ve meşrulaştırılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda oluşan ulus-devletlerden ikisi Orta Doğu bölgesinde yer alan İran ve İsrail'dir. Buldukları coğrafi konum itibarıyla her iki devlet de birçok açıdan güvenlik önlemi almak zorunda kalmış ve bu durum günümüzde de devam etmiştir. İki ülkeye yaklaşımlarında uluslararası hukuk temelinde hareket etmesi gereken UAEA ve BM gibi kuruluşlar kısıtlama uygulamalarını olması gerekenden ziyade etkin devletlerin kararları doğrultusunda uygulamaktadırlar. Bu durum uluslararası hukuku doğal hukuk temelinde objektif karar verme gerçeğinden uzaklaştırmakta ve etik yaklaşımını perdelemektedir.

KAYNAKÇA

- Ağdemir, M. A. (2014). Liderler ve İsrail'in Arap Devletlerine Yönelik Dış Politikası, *Bilge Strateji Dergisi*, 6 (11), 51-73.
- Ağdemir, M. A. (2016). The Holocaust, Securitization of Iran and Israel's Iran Policy, *Bilge Strateji*, 8 (15), 59-83.
- Ahışhalı, M. M. (2023, 5 Ocak). İran'la Nükleer Anlaşma Çıkmaza Girdi, *Anadolu Ajansı*. (Erişim Tarihi 20.01.2023) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranla-nukleer-anlasma-cikmaza-girdi/2780359>.
- Albright, D., Branan, P. ve Walrond, C. (2011). Stuxnet Malware and Natanz, ISIS Report- Institute for Science and International Security. (Erişim Tarihi 20.09.2020) https://isisonline.org/uploads/isisreports/documents/stuxnet_update_15Feb2011.pdf.
- Allin H., D., ve Simon, S. (2010). *The Sixth Crisis- Iran, Israel, America and the Rumors of War*, Oxford University Press.

- Alperen, Ü. (Şubat 2019). Çin'in İran Nükleer Politikası: Ulusal Çıkar ve "Sorumlu Büyük Güç" Arasında Denge, *İran Çalışmaları Dergisi*, 2 (2), 11-35.
- Aral, V. (1968). Kelsen'in Hukuk Anlayışı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Dergisi Mecmuası*, 34 (1-4), 513-52.
- Arkan-Sinkaya, P. (2012, 16 Nisan). İran ile P5+1 Ülkeleri Arasında Yeniden Başlayan Nükleer Müzakereler. ORSAM. (Erişim Tarihi 10.04.2021) <https://www.orsam.org.tr/tr/iran-ile-p5-1-ulkeleri-arasinda-yeniden-baslayannukleermuzakereler/>.
- Aydoğan, Bekir ve Aydın, Hakan. "Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik" Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası Raporu, 2011:12. (Erişim Tarihi 15.12.2020) https://www.academia.edu/2519975/G%C3%BC%C3%A7_kavram%C4%B1_kamu_diplomasisi_ve_g%C3%BCvenlik?bulkDownload=thisPaper-topRelated-sameAuthor-citingThis-citedByThis-secondOrderCitations&from=cover_page.
- Balkan-Şahin, S. (2020). Tracing Discursive Strategies to Understand the U.S. Withdrawal from the Iranian Nuclear Deal, *Uluslararası İlişkiler*, 17 (66), 61-76.
- Bergman, R. ve Fassihi, F. (2021, 18 Eylül) [Güncelleme Tarihi, 21 Ekim 2021]. The Scientist and the A.I.-Assisted, Remote-Control Killing Machine, *The New York Times*, (Erişim Tarihi 10.08.2022) <https://www.nytimes.com/2021/09/18/world/middleeast/iran-nuclear-fakhrizadeh-assassination-israel.html>.
- BirGün*. "Ortadoğu Rekabetinde İsrail-İran Çatışması". (Erişim Tarihi 12.11.2020) <https://www.birgun.net/haber/ortadogu-rekabetinde-israil-iran-catismasi-214798>.
- Beriş H., E. (2014). *Egemenlik- Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*. Tezkire Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. "BM Güvenlik Konseyinin 2231 Sayılı Kararı". (Erişim Tarihi 20.11.2020) <https://www.un.org/securitycouncil/content/2231/background>.
- Buldur, İ. (2019). Egemenlik Kavramına Hukuki ve Politik Bakış: Kelsen ve Schmitt Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Butterfield, H. (1950). *Christianity and History*, Charles Scribner's Sons.

- Chafetz, G. (1995). The Political Psychology of the Nuclear Nonproliferation Regime, *The Journal of Politics*, 57 (3), 743-775.
- Cohen, A., ve Frankel B. (1987). Israel's Nuclear Ambiguity, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 43 (2), 15-19.
- Cohen, A. (1998). *Israel and the Bomb*, New York: Columbia University Press.
- Cohen, A. (2010). *Worst-kept Secret: Israel's Bargain with the Bomb*, New York: Columbia University Press.
- Çakmak, C. (2007). Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı. Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı, (Eds.) *İran-Uluslararası Atom Enerji Kurumu (UAEK) İlişkileri*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Çatı, M. O. "Atatürk Dönemi Türkiye-Orta Doğu İlişkileri", *Atatürk Ansiklopedisi*, (2021): 1-9. (Erişim Tarihi 16.12.2021) <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-turkiye-orta-dogu-iliskileri>.
- Dalar, M. (2008). İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (24), 270-303.
- Davenport K. IAEA Members Reject Israel Resolution. (Erişim Tarihi 24.12.2021) <https://www.armscontrol.org/act/2013-10/news/iaea-members-reject-israel-resolution>.
- Dunne, T., ve Schmidt, B. C., (2014) Realizm. J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (Eds.), *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations* (6. Edition, Oxford: Oxford University Press).
- Efegil, E. (Ocak 2013). İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri, *Ortadoğu Analiz*, 5 (49), 53-68.
- Ekinci, C. A. (2009). *İran Nükleer Krizi*, Usak Yayınları.
- Erboğa, A. (Şubat 2019). Obama ve Trump Dönemi: ABD-Körfez İlişkileri, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmalar Vakfı*, (269), 1-19.
- Erdal, S. (2018). *Uluslararası Hukuk Perspektifinden İran'ın Nükleer Programı*, Adalet Yayınevi.

- Evron, Y. (1979). Israel and Nuclear Weapons, *Asian Perspective*, 3 (1), 59-80.
- Financial Times. (2023, 25 Ocak). West Grapples with Dilemma over Iran Nuclear Talks. (Erişim Tarihi 20.01.2023). <https://www.ft.com/content/99a1ab77-a44d-418d-b5fa-24d9746b5f27>.
- Fitzpatrick, M. (2006). Lessons Learned From Iran's Pursuit of Nuclear Weapons, *The Nonproliferation Review*, 13 (3), 527-537.
- Freilich, C. (2022). Israel and the Iran Nuclear Deal: The Best of Bad Options, *Survival*, 64 (3), 117-132.
- Gerber, G., L. (1982). The Baruch Plan and the Origins of the Cold War, *Diplomatic History*, 6 (1), 69-95.
- Gözlügöl, Said V. (2013). Nükleer Korku Gölgesinde Korku ve Güvenlik, *Ankara Barosu Dergisi*, (2), 223-245.
- Greenblum, M., B. (2006). The Iranian Nuclear Threat Israel Options Under International Law, *Houston Journal of International Law*, 29 (1), 55-112.
- Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku* (Çev. Seha L. Meray). İstanbul: Say Yayınları.
- The Guardian*. (2018, 5 Kasım). Trump Administration Unveils Full Extent of US Sanctions on Iran. (Erişim Tarihi 30.12.2020) <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/05/iran-launches-military-drill-response-return-us-sanctions>.
- Gül, M., ve Karapınar, E., (2019). İran Dış Politikasında Nükleer Program, Nükleer Kriz ve Nükleer Müzakereler, *The Journal of Academic Social Science Studies*, no: 76, 75-92.
- Gül, M. ve Karapınar, E., (2020). İran Nükleer Krizi ve Zorlayıcı Diplomasi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 11, no: 26, 279-290.
- Gündüz O. ve Göçoğlu V. (2020). Ulusal Güvenlik Politikaları Çerçevesinde ABD'nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15 (21), 725-755.
- Hoffmann, S. (1961). International Systems and International Law, *World Politics*, 14 (1), 205-237.

- Hounam, Peter. (1986, 5 Ekim). Revealed: the Secrets of Israel's Nuclear Arsenal, *The Sunday Times*. (Erişim Tarihi 10.10.2020) <https://peterhounam.com/revealed-the-secrets-of-israels-nuclear-arsenal/>.
- Hunt, L. (2017). The Anchor of the System: The Iran Deal and the Decline of Realism in US Foreign Policy, *International Journal*, 72 (3), 318-337.
- Hürriyet*. (2020, 29 Kasım). Nükleer Babaya Suikast (Erişim Tarihi 30.12.2020) <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/nukleer-babaya-suikast-41674847>.
- IAEA. (2011). Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran. (Erişim Tarihi 20.11.2020) https://isisonline.org/uploads/isisreports/documents/IAEA_Iran_8Nov2011.pdf.
- IAEA. (2018). Country Nuclear Power Profiles-2018 Edition. (Erişim Tarihi 20 Aralık 2020) <https://www.pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/cnpp2018/pages/index.htm>.
- IAEA. International Atomic Energy Agency. (Erişim Tarihi 15.03.2021) <https://www.iaea.org/about/overview/history>.
- İHA. (2012, 12 Ocak). Fordoyu İmha Edecek Bomba Yok. (Erişim Tarihi 25.12.2020) <https://www.iha.com.tr/haber-fordoyu-imha-edecek-bomba-yok-210243/>.
- İşbilen, E. (2009). *Nükleer Satranç- İran'ın Nükleer Politikası ve Türkiye*, Ozan Yayıncılık.
- Jafarzadeh, A. (2008). *The Iran Threat: President Ahmadinejad and the Coming Nuclear Crisis*, New York: Palgrave Macmillan.
- Jervis, R. (1978). Cooperation Under the Security Dilemma, *World Politics*, (2), 167-214.
- Kaye, D. D. (2016). Israel's Iran Policies After the Nuclear Deal, RAND Corporation. (Erişim Tarihi 05.06.2022) <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE207.html>.
- Kaye, D. D. Nader, A., Roshan, P. (2011). Israel and Iran. A Dangerous Rivalry, RAND Corporation. (Erişim Tarihi 05.06.2022), <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1143.html>.

- Keyman, S. (1978). Hukuki Pozitivizm, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 17-56.
- Khan, S. (2010). *Iran and Nuclear Weapons- Protracted Conflict and Proliferation*, London: Routledge.
- Kibaroglu, M. (2006). Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power, *The Middle East Journal*, 60 (2), 207-232.
- Köse, Talha. (2008). İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (3), 3-105.
- Krasner, D. S. (2001). Abiding Sovereignty, *International Political Science Review*, 22 (3), 229-251.
- Krieger, Z. ve Roth. Ilah A. (2007) Nuclear Weapons in Neo-Realist Theory, *International Studies Review*, 9 (3), 369-384.
- Kristensen, H. M. ve Norris, R. S. (2014). Israeli Nuclear Weapons, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 70 (6), 97-115.
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M. ve Taliaferro, J. W., (2009) Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy. S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge, New York: Cambridge University Press).
- Maher, N. (2020). Balancing Deterrence: Iran-Israel Relations in a Turbulent Middle East, *Review of Economics and Political Science*, (Erişim Tarihi 05.06.2022) <https://doi.org/10.1108/REPS-06-2019-0085>.
- Mastny, V., (2002). The New History of Cold War Alliances, *Journal of Cold War Studies*, 4 (2), 55-84.
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton Company.
- Melman, Y. (2022, 22 Nisan) Israeli Nuclear Whistleblower Vanunu, Eternal Prisoner of Zion, *Haaretz*, (Erişim Tarihi 16.01.2023) <https://www.haaretz.com/opinion/2022-04-28/ty-article-opinion/.premium/israeli-nuclear-whistle-blower-vanunu-eternal-prisoner-of-zion/00000180-7ee1-d4b9-a5b8-fef58e880000>.
- Merom, G. (Güz 1999). Israel's National Security and the Myth of Exceptionalism, *Political Sciences Quarterly*, 114 (3), 409-434.

- Morgenthau, H. (1997). *Politics Among Nations- The Struggle for Power and Peace*, Pekin University Press.
- Nelson, Doyle C. (2009). Nuclear Bonds: Atom For Peace in the Cold War and in the Non-Western World, Unpublished Dissertation, The Ohio State University.
- Nia, Muhammed M. (2011). Holistic Constructivist Approach to Iran's Foreign Policy, *International Journal of Business and Social Science*, 2 (4), 279-294.
- Nuclear Threat Initiative (NTI). (2023, 16 Ocak). (Erişim Tarihi 16.01.2023) <https://www.nti.org/countries/israel/>
- Özdemir, Atasay (2013). Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran'ın Nükleer Programına Yaklaşımı, Doktora Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Özkan, Arda (2018). Çevresel Güvenlik Sınırını Aşan Bir Tehdit Algısı: Nükleer Zarar. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özkan, Fatih M. ve Baba, G. (2015). Öngörülemeyen Güç Sımsarı: İran'ın Nükleer Kapasite Geliştirmesinde Rusya'nın Rolü, *Ortadoğu Etütleri*, 6 (2), 112-134.
- Pekar, Ç. (2017). Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin "İki Yüzlü" Yapısı, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (29), 319-337.
- Philpott, D. (1999). Westphalia, Authority and International Society, *Political Studies*, 20 (47), 566-589.
- Pletka, D. (2022, 29 Haziran). Why Does Israel Keep Assassinating Iranian Officials? Because It Works, *Foreign Policy*. (Erişim Tarihi 10.08.2022) <https://foreignpolicy.com/2022/06/29/iran-irgc-assassinations-israel-targeted-killing-nuclear/>.
- Rabinowitz, O. ve Nicholas, L. M. (Temmuz 15). Keeping the Bomb in the Basement-U.S. Nonproliferation Policy toward Israel, South Africa, and Pakistan, *International Security*, 40 (1), 47-86.
- Reuters. (2011, 17 Nisan). Iran Accuses Siemens over Stuxnet Virus Attack. (Erişim Tarihi 24.12.2021) <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-stuxnet-idUSTRE73G0NB20110417>.
- Sagan, S. D. (1997). Why the States Build Nuclear Power?: Three Models in Search of a Bomb, *International Security*, 21 (3), 54-86.

- Sinkaya, B. (2016). Orta Doğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler, *ORSAM*, (1), 1-32.
- Sinkaya, B. (2009). İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 1 (12), 71-79.
- Şen, G. (Nisan 2017). Ruhani Döneminde İran-ABD İlişkileri, *İRAM*, 1-18.
- Tevfik, Ö. M. (2006). Hukuk Devlet: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64 (2), 119-144.
- Ülgen, S. ve Ergun F., D. (2014). Kum Tepelerinde Tökezlemek: Orta Doğu'da Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Bir Bölgenin Oluşturulması, *EDAM Tartışma Kağıtları Serisi*, 1-69.
- Waltz, N. K. (Ağustos 2012). Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability, *Foreign Affairs*, 91 (4), 2-5.
- Weiss, L. (2009). Israel's Future and Iran's Nuclear Program, *Middle East Policy*, 16 (3), 79-88.
- Wendt, E. A. (2013). Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 10 (39), 9-10.
- Westall, S. (2009, 18 Eylül). U.N. Body Urges Israel to Allow Nuclear Inspections, *Reuters*. (Erişim Tarihi 24.12.2021) <https://www.reuters.com/article/us-3nuclear-iaea-sb-idUSTRE58H3QW20090918>
- Yeşiltaş, M. (2014). İran'ın Nükleer Söylem Siyasetini Anlamak: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Akademik ORTA DOĞU*, 8 (2), 41-72.